

1 Sammanfattning

1.1 Rosersbergs slotts byggnadshistoria

Troligen fanns det redan under vikingatid en stormannagård på denna plats. Under medeltiden fanns här en sätesgård, kallad Norsa, lägesmässigt sannolikt ca 1 km nordost om det nuvarande slottet, en bit från korsningen Slottsallén-Holmbodavägen.

I början av 1600-talet blev riksskattmästaren Gabriel Bengtsson Oxenstierna genom gifte ägare av Norsa gård och lät uppföra ett helt nytt stenslott 1634 – 1638. Som en hyllning till hustrun och hennes ätt, Tre Rosor, kallade han egendomen Rosersberg.

Arkitekten är okänd och av allt att döma är byggnaden ett så kallat murmästarhus. Det ursprungliga Rosersberg var byggt med naket tegel, många tinnar och torn och höga tak och skorstenar, helt i enlighet med den dominerande byggnadsstilen i Nordeuropa vid denna tid, så kallad tysk-holländsk renässans. Huvudbyggnaden var liksom idag i tre våningar, men stod fritt, omgiven av envåninga flyglar utmed borggårdens tre övriga sidor. Mitt emot huvudbyggnaden fanns ett porttorn. Mot sjösidan fanns en liten terrass, men inga flyglar, nedanför slottet anlades i söder och öster en strikt renässanssträdgård.

Ombyggnad i barockens anda

Redan efter knappa 50 år kom slottet att helt ändra karaktär, då Gabriels yngre son, kanslipresidenten Bengt Gabrielsson Oxenstierna på 1680-talet lät genomföra en storslagen barockombyggnad av såväl slott som park. Arkitekten var, åtminstone för vissa delar, Nicodemus Tessin d y. Det mesta av tinnarna och tornen försvann och slottet putsades, troligen i vitt, och fick ett mycket lugnare, vilande utseende. Borggårdsflyglarna höjdes med en våning och blev också de putsade. Mot sjön ritade Tessin två nya flyglar, med en stor terrass med dubbeltrappa ned till parterren nedanför.

Slottsbyggnaden blev i och med detta modern och mera monumental. Det som Bengt Gabrielsson dock verkligen lade ned både själ och förmögenhet i var trädgården - en grandios anläggning, utan motstycke i Sverige vid denna tid. Arkadmotivet från sjöflyglar och terrassmur fortsatte ut i trädgården, i form av orangeribyggnader i trä. Fontäner spelade och i öster anlades en konstgjord sjö, med ett lusthus av porslin.

Nya innehavare, nya förändringar

1726 dog Bengt Gabrielssons änka och 1728 såldes Rosersberg till generalen Axel Löven som fem år senare

sålde det vidare till riksrådet Ernst Johan Creutz. 1741 sålde denne i sin tur till grevinnan Hedvig Catharina de la Gardie. Hon gjorde vissa moderniseringar och lät bland annat riva den norra flygellängan med porttornet. Efter hennes död 1746 köptes Rosersberg av kung Adolf Fredriks gunstling, finansmannen och spekulanten Erland Broman. Interiören som av allt att döma stått ganska orörd sedan Oxenstiernornas tid, fick praktfulla

Huvudbyggnadens sjöfasad.

rokokoinsredningar, dessa finns dock inte bevarade. Broman fick mot slutet av sitt liv mycket dåliga affärer, gjorde konkurs och dog utblottad 1757.

Ett kungligt Rosersberg under hertig Karls försorg

Redan 1756, före Bromans död, förvärvade ständerna (riksdagen), som vid denna tid hade makten, Rosersberg och gav det som sommarresidens åt den då minderårige Karl, Gustav III:s yngre bror. Under hans minderårighet revs delar av östra och västra flyglarna, varvid borggården fick den planstruktur, med fristående hörnflyglar, som den har än idag. Karl tog formellt över slottet 1762, då han blivit hertig av Södermanland. På 1770-talet utförde han en stor modernisering i gustaviansk stil, med Jean Erik Rehn som arkitekt. Slottet fick då det utseende som det på det stora hela sedan dess behållit.

Utvändigt behöll Rehn grunddragen, men markerade huvudbyggnadens mittparti kraftigare, genom att bygga en grund risalit (framskjutande murparti) med fönster i mittaxeln. Invändigt nyinredde han hela den kungliga bostadvåningen på 1 trappa. Även här finns tidstypiska stildrag, som rundade hörn i gemakens paneler.

Först när hertigen efter mordet på Gustav III blev förmyndare för Gustav IV Adolf, hade han åter råd att

bygga och då var det den fine men idag ganska okände arkitekten Gustaf af Sillén som var hans biträde. Rehns exteriör behölls men kompletterades bland annat med en halvrund portik på sjöfasaden. Tessins ståtliga trappa upp till sjöterrassen ersattes med dubbla, svängda ramper, s k appareiller. Invändigt behöll man det mesta av Rehns inredningar, dock med viss modernisering. Ett rum, hertiginnans paradsängkammare, nyinreddes av arkitekt Carl Christoffer Gjörwell. Den övre, dittills av hertigen oinredda festvåningen inreddes helt av Sillén, även den i empirestil. Den ursprungliga, höga festsalen delades av i två rum, Hoglandssalen resp hertigens bibliotek, med en direkttrappa från sängkammaren nedanför.

I flyglarna bodde hertigens uppvaktning, damerna i Frökenflygeln och herrarna i Kavaljersflygeln. Den fristående nordvästra flygeln innehöll slottsköket. Den nordöstra fristående flygeln var till att börja med slottstall, men 1803 lät hertigen bygga en av honom själv och Sillén ritad stallänga väster om den nedre borggården, där tidigare kungsgården ladugård och oxstall legat. Den tomma nordöstra flygeln byggdes om till en liten slottsteater som stod färdig 1806.

Efter 1809 års statskupp blev hertigen kung Karl XIII, och behövde ett konseljrum att samla sin regering i. Sillén byggde till bostadsvåningen med två utbyggnader över sjöflyglarnas norra del, den ena utbyggnaden innehållande konseljrum, den andra ett skrivkabinett åt drottningen, Hedvig Elisabet Charlotta. Statskuppen gav oss vår fortfarande i huvuddragen gällande regeringsform och medförde också en förändring som påverkar Rosersberg och de övriga kungliga slotten än idag. Då avträdde nämligen Karl XIII äganderätten till sina slott, som blev statlig egendom, mot att han och hans efterkommande fick så kallad dispositionsrätt till dem "på evärdelig tid". Dessa slott ägs alltså och underhålls av staten, idag genom Fastighetsverket, men kungen har rätt att om han så vill själv nyttja dem, och har även inflytande på hur de i övrigt används.

I den ursprungliga formella trädgården gjorde hertigen vissa mindre förändringar, men hans stora insats när det gäller marken är den vidsträckta engelska park som han anlade nordväst om slottet. Den försågs med symboliska parkbyggnader; en grotta, ett eremitage i form av ett primitivt grekiskt tempel av trädstammar, en romersk grav och, på en liten ö i Mälaren, en medeltida borggruin.

De sista kungligheterna på Rosersberg

Karl XIII och hans gemål var barnlösa och successionen ordnades genom att han tog den tidigare

napoleonmarskalken och – genom Napoleons försorg – även fursten av italienska Pontecorvo, Jean-Baptiste Bernadotte, till adoptivson. När Karl XIII och Charlotta båda dog 1818 blev Bernadotte kung under namnet Karl XIV Johan och han och hans gemål Desideria övertog även dispositionen av Rosersberg.

Karl Johan dog 1844 och Rosersberg blev därefter i 16 år Desiderias änkesäte. Sedan hon dog 1860 har ingen kunglig person nyttjat Rosersberg, men det hör fortfarande till de kungliga slott som den regerande monarken har dispositionsrätt till.

Skolverksamhet i Rosersbergsområdet

De första åren efter Desiderias död stod slottet tomt i väntan på att någon annan kunglig person skulle börja nyttja det. Så skedde dock inte och 1874 uppläts marken och vissa byggnader åt Infanteriets skjutskola. Mot 1880-talets slut fick skolan tillgång till slottsbyggnaderna, utom huvudbyggnadens kungliga våningar. Ombyggnader gjordes för att anpassa byggnaderna till behovet av lektionssalar, inkvartering mm. Helt nya byggnader uppfördes runtom slottet, ute på kungsgårdsmarken anlades skjutbanor och övningsfält.

1962 lämnade skjutskolan Rosersberg och efterträddes av Civildförsvarets skola. I samband med detta gjordes en stor renovering av alla slottslokaler utom de kungliga våningarna i huvudbyggnaden. Centralvärme drogs in och alla fönster byttes ut mot moderna insticksfönster med dubbla bågar. Stora delar av den gamla fasadputsen knackades ned och ersattes med en kalkcementputs.

Under civilförvarstiden skedde en viktig administrativ förändring; den ursprungliga kungsgården som dittills varit en enda fastighet, delades upp på flera. Kungsgårdens norra och södra delar behölls av militären genom Fortifikationsförvaltningen, som tidigare haft allt. Den östra delen som sträcker sig förbi stambanan gick till Domänverket och mittdelen med byggnadsminnet blev Byggnadsstyrelsens (Fastighetsverkets föregångare).

1984 lades civilförsvaret ned i den statliga regi det dittills haft, och ansvaret för det civila försvaret överfördes till kommunerna. I stället bildades en ny statlig myndighet, Räddningsverket, med uppgiften att utbilda för räddning i såväl fred som krig.

Kungliga våningar av frusen tid

Under hela den tid som gått sedan skolorna intog Rosersberg har de kungliga våningarna på slottet stått

musealt bevarade och visats för besökare och turister. Eftersom de är ouppvärmade har visningssäsongen varit begränsad till sommarmånaderna.

1.2 Kulturhistoriska värden

Rosersberg är det kungliga slott där nyantikens interiörkonst från 1800-talets första decennier bäst kan studeras. Under dessa etthundra femtio år har praktiskt taget inga förändringar gjorts i huvudvåningarnas fasta inredning. Här finner man det inredningsideal som motsvarar den franska directoirestilen, vilken förgick empiren. Men Karl Johan-tidens utvecklade empirestil från 1820-talet återfinns också i flera rum.

Då slottet inte har fungerat som kunglig bostad under hela denna tidsrymd har det också undgått moderniseringar i tidens smak, något som skulle ha inneburit nytapetseringar och ommålningar. År av brukande och användning, har lämnat det naturliga slitaget som ger dagens besökare en känsla av att tid förflutit.

Exteriört bär huvudbyggnaden fortfarande spår av 1600-talsrenässans, t ex ankarlutarna som syns här och var i fasadputsen. Från Tessin d y:s barockbyggnad finns stora delar av den exteriöra karaktären bevarad. Även flyglarna är exteriört i princip orörda sedan det kungliga boendet. I källarvåningen av Kyrkflygeln resp. Junoflygeln, tillkomna under 1680-talet, återfinns ett par för barocken karaktäristiska trädgårdsrum, kallad "mezzogrotta" antagligen ritade av Tessin d. y. Rummen utgör ett viktigt inslag för att förstå hur en anläggning utformades vid denna tid. Idag finns inte så många bevarade grottor av denna typ kvar i landet.

I Kyrkflygelns bottenvåning är kolonn Galleriet (nuv slottskapellet) från 1684 av Tessin d y bevarat, med

stucktak, troligen av Carove, och med af Silléns orgel från tidigt 1800-tal.

Slottets bevarade interiörer avspeglar all typ av verksamhet som förekommit på slottet. Här kan man uppleva miljöer från paradvåningarnas skimmer till ursprungliga eldstäder samt silverkammare och bageri i källaren. Detta är en värdefull helhet som underlättar för betraktaren att förstå hur slottet och hovets organisation och livsstil verkade.

1.3 Målsättning

Målsättningen skall vara att bevara byggnader, park och övrig kungsgårdsmiljö för överskådlig tid. Visningsvåningarna skall bevaras med ett minimum av moderna installationer för att bevara autenticiteten och minska skaderiskerna.

Det värdefullaste från slottsanläggningens olika perioder skall lyftas fram, såsom 1630-talets renässansslott, 1680-talets barockanläggning, Det kungliga boendet (1762 – 1860) samt Skjutskoleperioden (1876- 1961).

Vidare är det angeläget att öka allmänhetens kunskaper om Rosersberg och dess värden och stärka dess ställning som besöksmål. Rosersbergs slottsområde bedöms ha en stor utvecklingspotential för att kunna ta emot besökare, en viktig målsättning är därmed att hitta verksamheter och samarbetsformer som utvecklar besöksmålet.

Byggnaden skall underhållas kontinuerligt med material och metoder anpassade efter byggnadens egenart och kulturhistoriska värden.